

39. Інтерв'ю з Єжи Таргальським (Юзефом Дарським), Варшава, 22 VIII 2006.

Конструювання нового геополітичного устрою Центрально-Всхідної Європи (ЦВЕ) складало одне з основних напрямків діяльності Ліберально-демократичної партії “Niepodległość” (ЛДПН). Воно розглядалось в контексті подолання тоталітарного режиму та радянського домінування в ЦВЕ. Елементами цього процесу було рішення проблеми меж, національних меншин та інспірація діяльності української опозиції. Найважливішими результатами діяльності ЛДПН стало підписання в 1987 р. в Парижі “Заявлень про принципи польсько-українського співробітництва”. Ідеологія ЛДПН підготувала ґрунт для досягнення польсько-українського примирення та встановлення між Україною та Польщею стратегічного партнерства.

Ключові слова: українсько-польські відносини, українсько-польське примирення, Ліберально-демократична партія “Niepodległość”, Польща.

Shaping of a new geopolitical order in East Central Europe was one of guidelines for the activities of Liberal-Democratic Party “Niepodległość” (LDPN). That was considered in the context of overcoming of totalitarianism and Soviet sway in East Central Europe (ECE). That process consisted in resolution of the borders and national minorities issues and inspiration of Ukrainian opposition activities. The most significant result of LDPN’s activities was signing of the “Declaration about the principles of the Polish-Ukrainian Collaboration” in Paris in 1987. LDPN’s ideology had paved the way for achievement of the Polish-Ukrainian reconciliation and establishment of strategic partnership relations between Poland and Ukraine.

Keywords: the Polish-Ukrainian relations, the Polish-Ukrainian reconciliation, Liberal-Democratic Party “Niepodległość”, Poland.

УДК 94 (4) 1945 (п 39)

ББК 63.3 (Укр) 7

Іван Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.).* ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ РЕФОРМИ В УНР У ВИСВІТЛЕННІ УГОРСЬКИХ УЧЕНИХ, ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА МАТЕРІАЛАХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ (м. ДЬЙОР, 18–21 БЕРЕЗНЯ 1988 р.).

У статті відображено широкий спектр думок, точок зору, поглядів угорських учених, висловлених ними в науковій літературі, засобах масової інформації та на конференції в м. Дьйоре, а також науковців ряду соціалістичних і капіталістичних країн, колишніх дисидентів на актуальні тоді проблеми “реального соціалізму”, демократизації суспільно-політичного життя Угорщини.

Ключові слова: К.Печі, політична реформа, радянська модель державного планового господарства – сталінська модель соціалізму, “криза моделі”, “перебудова” М.Горбачова, досвід угорської реформи 1968 р., пропозиції угорських учених І.Шлети та Й.Бауера, Янош Корнаї, І.Пожегаї, “демократична гуманна економічна і соціальна модель соціалізму”.

Задовго до “перебудови” в СРСР, починаючи з 1984 р. в УНР велась наукова робота по розробці принципів реформи, яка охопила б сфери економіки, політики та ідеології. Проблеми реформи тривалий час знаходились у центрі уваги вчених відділу соціалістичних країн Інституту світової економіки Угорської Академії наук. Про масштаби і глибину її вивчення свідчить стаття завідуючого цим відділом, доктора економічних наук, професора Кальмана Печі, опублікована в радянському журналі “Рабочий класс и современный мир” на початку 1988 р. [5].

У цій статі реформа, започаткована в 1968 р., проаналізована на фоні соціально-економічного становища європейських соціалістичних країн у тому числі й СРСР. Якісні показники розвитку їх економіки оцінено як “несприятливі”. “Тяжке становище економіки в окремих країнах, на думку дослідника, поєднувалося з кризою соціально-політичною (Польща). У Югославії, а також ряді інших соціалістичних країн спостері-

гався ріст соціальної напруженості” [5, с.45]. Автор констатує кризу в Польщі й Угорщині, труднощі в Болгарії, Чехословаччині та інших соціалістичних країнах Східної Європи, в усій соціалістичній співдружності. В рамках Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) сповільнився ріст взаємного товарообігу, спостерігалось підвищення торгівлі за конвертовану валюту. “Партнерські відносини все ще, відмічено у статті, не стали в РЕВ ефективним засобом розвитку економіки держав, що входили до неї” [5, с.45].

У той же час як окремі групи країн так званого третього світу, які в минулому займали нижчі щаблі в ієрархії держав, і деякі інші країни зуміли скористатися з розладу, що виник у фінансовій капіталістичній системі, твердить учений, соціалістичні країни не змогли домогтися успіхів у розвитку економіки і зовнішньої торгівлі, зазнали значних економічних і фінансових збитків, опинилися серед тих, хто з великими труднощами прилаштовувався або взагалі не зміг пристосуватися до нових умов. Їх економіка не відреагувала адекватно на підвищення цін на сировину та енергоносії, готові вироби. Соціалістичні країни не тільки не утримались у попередній ієрархії розвинених країн, але й “наймовірніше відкотилися назад”, поступившись таким державам, як, наприклад Австрія, що зайняли нішу слідом за розвиненими західноєвропейськими країнами, утворивши ще більш “низьку” агломерацію, що поступово опускалася. До неї увійшли і такі країни як Чехословаччина і НДР, які займали раніше більш високе місце у європейській економічній ієрархії [5, с.45].

Наслідки економічних і соціальних процесів свідчать, відзначає К.Печі, що “баланс досягнутого і упушеного в економіці складається, на жаль, на користь останнього”. Соціалістичні країни Східної Європи за такими параметрами, як упровадження досягнень науково-технічної революції (НТР), інновацій, ефективність і конкурентоспроможність, так і в сфері соціального та економічного розвитку загалом поступилися не тільки високорозвиненим західноєвропейським країнам, але й ряду, так би мовити, новим економікам. Не витримала перевірки часом структура економіки, яка базується на металозатратній основі, надмірному споживанні матеріальних ресурсів, сировини і енергії [5, с.50].

Основоположний висновок К.Печі, який можна розцінити як своєрідний “прорив” у науковій думці того часу щодо розуміння корінних причин відставання економік соціалістичних країн, міститься в наступних твердженнях: існуюча нині надмірно централізована модель соціалістичного господарювання, яка поєднує методи прямого і опосередкованого управління (хоч і в різній пропорції), попала в критичну ситуацію ... Становище ускладнюється ще й тим, що криза моделі протікає паралельно з структурною. “... європейські соціалістичні країни (у тому числі і Югославія), переживають паралельно з структурною кризою кризу моделі” [5, с.46].

К.Печі, критично аналізуючи досвід угорської реформи, яка розпочалась 1968 р., виділив як позитивні, так і негативні її наслідки з економічної точки зору. До успіхів реформи, твердить учений, можна, без сумніву, віднести зміцнення “багатосекторності” економіки та виникнення можливості (хоч і обмеженої) конкуренції між секторами, перші кроки на шляху створення змішаних підприємств, досягнення більшої відкритості економіки по відношенню до зовнішнього світу і ін. [5, с.49–50]. Однак за час її реалізації спостерігається не зростання, а сповільнення науково-технічного прогресу, по деяких параметрах – призупинення і навіть зворотній поступ; не відбулось суттєвого зрушення в покращенні якості продукції, а в багатьох галузях якість навіть погіршилася. Продуктивність праці і на рівні суспільства загалом, і на рівні підприємств зокрема знизилась, незважаючи на певне перегрупування робочої сили. Ставлення до праці не покращилось, гальмування росту продуктивності праці все помітніше, а його наслідки все значиміші. Ефективність використання основних фондів не підвищується – всі показники говорять, скоріше, про зворотне. Протягом тривалого часу спостері-

гається зменшення темпів економічного росту, стагнація і навіть абсолютне зниження виробництва, зберігаються дефіцити засобів виробництва і предметів споживання. Зменшилися експортні можливості економіки, знизилася конкурентоспроможність на зовнішніх ринках. Зовнішня заборгованість досягла найбільших розмірів за всю історію країни та ін. [5, с.50].

Підводячи підсумки балансу економічних і соціально-економічних результатів реформи – негативних і позитивних – К.Печі вважає, “що до середини 80-х років перші переважають і, як це не прикро, тенденція до погіршення посилюється” [5, с.51].

Коріння економічних і соціально-економічних проблем Угорщини, які до середини 80-х рр. набули критичного рівня, К.Печі бачить у “старій економічній моделі”, в радянській “моделі директивного планового господарства”, яка протягом 1949–1951 рр. була перенесена без будь-яких змін на ґрунт угорської економіки. “Дуже сумнівно, пише К.Печі, що сталінська модель може бути дійсною моделлю соціалізму. Значить, необхідно створювати нову модель, малювати нову картину соціалізму, в якій буде більше проблем і менше “ідилій”, але яка за своїм потенціалом буде більш результативною. Ось чому необхідно якнайшвидше вийти з існуючої складної соціально-економічної ситуації, зауважив дослідник, причому вийти вперед, а не назад [5, с.52]. Тим самим К.Печі застеріг від можливого рецидиву минулого як у своїй країні, так і в СРСР.

Така осторога напередодні Всеугорської конференції УСРП, яка відбулася в травні 1988 р., і намітила, долаючи опір консервативної частини партії, основні орієнтири чергового етапу реформи, була своєчасною і виглядає як мужній вчинок ученого. Не менш актуальною вона була і для СРСР, в якому стратегічна лінія реформ, намічених М.Горбачовим, наштовхувалася на опір частини партапарату.

Кардинальний висновок, зроблений К.Печі на основі глибокого і всесторонньо-критичного аналізу традиційної моделі господарювання, стану економіки, який погіршувався, характеризувався зниженням ефективності різних форм державного регулювання, полягав у наступному: “удосконалити її неможливо, необхідно переходити на нову модель” – розвиненого соціалістичного товарного господарства [5, с.53]. Сміливість і новаторський характер підходів, застосованих угорським ученим до вивчення проблем соціалізму дали змогу глибоко і нестандартно проаналізувати його негативний історичний досвід.

Якщо допустити, що експертно-аналітичні матеріали такого змісту могли передаватись для ознайомлення партійно-державному керівництву УНР, а, наприклад, Я.Кадар, або К.Грос їх читали, то може виникнути закономірне запитання: чому поняття “криза моделі”, яке стало вживаним у дослідженнях угорських економістів, жодного разу (наскільки нам відомо) не зустрічається в промовах і теоретичних студіях партійних вождів. Чи не свідчить це про їх боязнь радикальних змін, йти швидше й далі перетворень, які розгортались у СРСР після квітневого (1985 р.) пленуму ЦК КПРС.

Поняття “криза моделі”, яке є невід’ємною частиною теоретико-економічного аналізу К.Печі розвитку соціалістичних країн, не знайти і в радянській економічній та історико-партійній науці того часу. Напевне, це в кінцевому підсумку пояснюється світоглядною обмеженістю “перебудови”, якою критична маса соціально-економічних проблем, накопичених у СРСР, не пов’язувалась з вродженими і невиліковними вадами існуючого соціалізму та неминучістю його краху. Вважалося, що обійдеться, так би мовити, його капітальним ремонтом. Так, навіть один із провідних радянських економістів А.Г.Аганбегян у одній із своїх статей писав, що для подолання труднощів, з якими зіткнулася економіка СРСР, досить змінити виробничу структуру та інвестиційну політику. Мова йшла, на його думку, не про “кризу моделі”, а “структурну кризу” економіки [5, с.46].

Покажемо, на наш погляд, є й те, що формулювання “криза моделі” відсутнє і в “арсеналі” перебудовчої термінології М.С.Горбачова. Про неї не йдеться в матеріалах квітневого (1985 р.) пленуму ЦК КПРС [3], який, як уважалося офіційно, поклав початок “перебудові”. Його змістове навантаження не відображене і в основоположних доповідях М.С.Горбачова “Жовтень і перебудова: революція продовжується” [1], “Про хід реалізації рішень XXVII з’їзду КПРС і завдання по поглибленню перебудови” [2], виголошених ним відповідно на честь 70-ліття Жовтневої революції в 1987 р. і на XIX Всесоюзній конференції КПРС (червень 1988 р.).

Уваги заслуговують також зауваження К.Печі щодо радянської економічної реформи. Реорганізація системи управління народним господарством, проведена у постсталінський період, після XX з’їзду КПРС М.С.Хрущовим і навіть у 1965–1985 рр., констатував учений, повністю провалилась. Він також передрік можливість “... ідеологічного провалу програми перебудови”, відзначивши, що “... перебудова розпочалася без наперед розробленої і всеохоплюючої програми ...” [5, с.48, 49].

Говорячи про одну одну із корінних слабкостей “перебудови” М.С.Горбачова – відсутність її ресурсного забезпечення, угорський аналітик виділив ймовірні джерела отримання матеріальних і фінансових засобів, необхідних для вирішення проблем радянського господарства. Частково вони можуть бути отримані за рахунок внутрішніх поступлень, а також від соціалістичної співдружності, але головним донором хворої радянської економіки, відмітив учений, могли б стати країни “світового капіталістичного ринку”. Але для цього треба, щоб потреби радянської економіки стали потужним “мотором” для світової кон’юнктури. Тому на його думку, “замість конфронтації і конкуренції треба створити атмосферу міжнародного співробітництва”. Зміцнення позицій Радянського Союзу в світовій політиці полегшило б стабілізацію радянського господарства і, разом з тим, “створило б нову обстановку для подальшого розвитку угорської реформи” [5, с.49].

Нажаль, як свідчить історія, М.С.Горбачову вдалось тільки покращити імідж СРСР на міжнародній арені і тим самим створити більш сприятливі умови для внутрішніх перетворень. Але СРСР так і не став “мотором” для світової кон’юнктури – розвалився раніше, ніж це могло б відбутися.

З радикальними пропозиціями щодо запланованої УСРП політичної реформи виступив також інший угорський вчений І.Шлета. Він уважав, що діяльність партії повинна бути сконцентрована перш за все на визначенні загальних стратегічних цілей суспільного розвитку, досягненні стратегічної задачі – побудови соціалізму. Поточна робота, вирішення повсякденних буденних питань повинні бути передані державним органам і парламенту. На його думку, не партія, а державні установи країни мають виступити гарантом соціалістичної орієнтації країни, володіти прерогативою у вирішенні питань про приналежність до союзницького блоку, призначення глави уряду, права вето щодо прийняття законодавчих актів, складу уряду і міжнародних зв’язків. Визначену таким чином керівну роль партії пропонувалось поставити під охорону закону, зберегти в руках УСРП дієві засоби для придушення виступів ворожих соціалізму сил, для надання імпульсів справі просунення по шляху соціалізму [8].

Пропозиції І.Шлета були піддані критиці редколегією журналу “Таршадамі Семле”: їх реалізація може привести до блокування діяльності уряду. Підкреслювалось, що шляхи оновлення політичної структури не слід шукати в буржуазній моделі розділення влади [9].

Серед цікавих пропозицій, висловлених в науковій літературі, слід виділити й думку угорського вченого Й.Бауера. Він уважав, що постало питання про втілення в життя того шляху розвитку, про який відомий філософ-марксист Дьордь Лукач свого часу писав: “Між побудованою у сталінський період монолітно-бюрократичною структурою і маніпулятивним плюралізмом буржуазних демократій повинен існувати

первісний шлях соціалістичної демократії, який полягає в старих традиціях робітничого руху, в концепціях і устремліннях комуні, демократії рад і громадського самоуправління” [6, с.45–46]. Реалізація цього шляху, на думку Й.Бауера, є конкретною задачею, що стоїть перед Угорщиною в нинішній період.

Більшість учасників жвавої дискусії в питанні політичної реформи в Угорщині висловились за створення політичного механізму, здатного більш ефективно виявляти й узгоджувати різні інтереси, розробляти альтернативні політичні рішення і забезпечувати кращий громадський контроль над процесом прийняття цих рішень. Однак у питанні про форми зміни політичного механізму думки розділилися. Одні відстоювали точку зору, згідно якої серйозні зміни не потрібні, необхідно тільки покращити функціонування уже наявних інститутів, другі, що існуюча політична система не здатна вирішувати завдання, які стоять перед суспільством і пропонували створити організаційні структури буржуазно-демократичного, плюралістичного типу [6, с.45]. Треті визнавали необхідним збереження в тій чи іншій формі керівної ролі партії в суспільстві.

Центральне питання політичної реформи – роль і місце партії у суспільстві активно дискутувалась і в угорській пресі. Практично в усіх публікаціях на дану тему протягом ряду років визнавалась необхідність перегляду ролі й місця партії в суспільно-політичному житті, пропонувалось обмежити втручання партійних органів у поточну політику, розширити самостійність і відповідальність державних органів, відмовитись від політизації питань, що мають чисто практичний характер, закріпити юридичний статус партії в державному житті, визначити сфери діяльності, які повинні відноситись до її компетенції [7].

Питання реформи, що охоплює сфери економіки, політики та ідеології, які знаходились у центрі уваги угорської громадськості, стали предметом відкритої дискусії міжнародної конференції “Альтернативи систем соціалістичної економіки”, яка відбулася 18–21 березня 1988 р. в угорському місті Дьйорі. Ще в недалекому минулому обговорення цієї теми на міжнародному рівні було б просто неможливим. Процеси гласності, що розвивались в Угорщині та в ряді інших країн соціалістичного табору, створили передумови для критичного аналізу діючої економічної моделі в соціалістичних країнах Східної Європи, вільного обміну думками щодо її реформування.

Прикметно, голова організаційного комітету, відкриваючи конференцію, сказав: “Привид бродить по Європі, привид гласності”, підкресливши тим самим неординарність процесів, що розвивались у соцкраїнах Східної Європи і теми, яку мала обговорити конференція*.

Зростаюча відкритість і демократизація угорського суспільства та ряду інших соціалістичних країн Східної Європи створила можливість участі в конференції спеціалістів, які свого часу мотивовано покинули їх, виїхавши на Захід (дисидентів, які переслідувались режимами), і тих західних учених, які ніколи не поділяли ідей комунізму. Так, із Кембріджа приїхав один із найбільш авторитетних на Заході критиків радянської економіки Алек Нове. Не менш відомими були Влодзімерж Брус, польський економіст, який з 1972 р. проживав у Англії, а також угорець за походженням професор Індіанського університету Пауль Марер. Однак через бюрократичні перепони (вочевидь, не отримав дозволу на в'їзд) у роботі конференції особисто не зміг взяти участь відомий чеський економіст, один із авторів економічної реформи в Чехословаччині, безпосередній учасник знаменитої “Празької весни” Ота Шік, який після її при-

* Мимоволі виникає асоціація з відомим “Привид бродить по Європі, привид комунізму”, проголошеним К.Марксом і Ф.Енгельсом у “Маніфесті комуністичної партії” в 1847 р., як пересторога буржуазному світу.

душення військами п'яти держав членів Варшавського Договору, котрі в ніч на 21 серпня 1968 р. вторглися в країну, емігрував на Захід і з 1969 р. проживав у Швейцарії (де і помер у 2004 р.). На конференції була зачитана надіслана ним доповідь, у якій містився глибокий аналіз проблеми по темі. У роботі конференції взяли участь або прислали свої доповіді майже всі відомі угорські спеціалісти, учені з Радянського Союзу, Польщі, Югославії і Чехословаччини, а також з несоціалістичних країн – загалом із 25 [4].

Більшість учасників конференції піддала гострій критиці існуючу в соцкраїнах Східної Європи економічну систему, назвавши її “так званою сталінською моделю”, яка була життєздатною до тих пір, поки існували джерела екстенсивного розвитку економіки. Під кінець 80-х рр. вона попала в кризу. Темпи росту, які характеризували розвиток на початку і в середині 70-х рр., до кінця десятиліття сильно скоротилися, виросли господарські труднощі і диспропорції. Криза моделі мала не тільки структурний, але й системний характер. Незважаючи на те, що в методах економічного управління окремих країн існували досить значні відмінності, усі вони не змогли захистити себе від потрясінь світової економіки. Сталінська модель характеризувалась учасниками конференції як централізоване планове господарство, де в центрі економіки знаходиться держава і державна власність. Як відмітив генеральний секретар Вітчизняного Народного фронту (ВНФ) І.Пожгаї у цій моделі усе “вело до ліквідації особистих руйнівних сил і особистих мотивацій”, де політичний примус використовується і в економіці [4].

Обговорюючи реформу управління угорською економікою, проголошену у 1968 р., учасники конференції виявили розуміння обмеженості цього експерименту – в ньому не йшлося про зміну системи політичних інститутів. А вони рано чи пізно “розчиняють у собі інститути реформи, перетворюючи їх у частину консервативної, бюрократичної і централізованої структури” [4]. Політологи, економісти, високо оцінюючи досвід реформи, відзначали що вона неспростовно довела: інтереси особистості та інтереси суспільства не обов'язково повинні співпадати, необхідна неопосередкована роль ринку, якою особистий інтерес перетворюється у суспільний. Під впливом реформи один із елементів командної економіки – доведення планових завдань громадською думкою уже відкидається, підкреслювали вчені, утвердилось розуміння правомірності розвитку приватного і кооперативного сектора, виникло питання про міру такого розвитку. В Угорщині і Польщі, які виступили прапорноносцями реформ, завдяки розвитку приватного і кооперативного сектора, відбулися зміни в моделі планового господарювання. Поступки, виторгувані у неї, зробили її половинчастою [4].

Угорські доповідачі висловились за ліквідацію ієрархічних відносин між різними формами власності, за відмову від надання переваг державній власності. Інакше навряд чи зможуть проявитись товарно-грошові відносини і ринок. На думку відомого угорського економіста Яноша Корнаї угорська економіка – “симбіоз діючого під прямим бюрократичним управлінням державного сектора з орієнтованим на ринок, але сильно обмеженим бюрократичними перепонами недержавним сектором”. На жаль, відмітив він, дефіцит, інфляція, заборгованість, які зберігаються у багатьох сферах, становлять хорошу основу для того, щоб посилаючись на них, проводити рецентралізацію, приглушувати ринкові сили, посилювати контроль, здійснювати бюрократичне втручання. У цьому криється величезна загроза економічній реформі [4].

Учасники конференції, констатуючи і характеризуючи кризу діючої економічної моделі соцкраїн Східної Європи, вважали: її економічному оновленню перешкоджає політичний механізм; без реформи системи політичних інститутів неможливо очікувати багатоманітності форм власності, прояву ринкових відносин і, зрештою, стабілізації суспільної обстановки. “Із факта ослаблення зв'язків з масами деякі партії повинні зробити далекосяжні висновки. Таке ослаблення пов'язане з ризиком соціальної кризи” –

підкреслювалось у доповіді надісланій радянським академіком Олегом Богомоловим і зачитаній на конференції. Учені в один голос твердили: неодмінною умовою зміни системи політичних інститутів є публічність, відкрите зіткнення думок. “До тих пір, поки ми будемо здійснювати реформу таючись і ховаючись, наголосив І.Пожгаї, процес реформи може бути повернутий назад” [4]. Для розробки будь-якої політико-економічної реформи, підкреслювали учасники конференції, необхідний політичний плюралізм, ширша внутріпартійна демократія. Радикально з цього приводу висловився співробітник Інституту суспільних наук при ЦК УСРП Дьордь Керкеш. Справжнім гальмом економічної реформи, сказав він, є “антидемократичний виборчий принцип і його практика, практика призначення керівних осіб, перебування партійного апарата над законами, секретність при виробленні партійних рішень, практична неможливість постійного громадського контролю” [4]. Це свідчить, що навіть у компартійній суспільній науці, яка традиційно виправдовувала політику партії, визріло розуміння необхідності і неминучості кардинальних змін у самій УСРП.

Учасники міжнародного наукового форуму в Дьйорі не тільки викрили корінні вади діючої в соцкраїнах Східної Європи економічної моделі, але й змалювали контури “відкритої, орієнтованої на ринок, демократичної гуманної економічної і соціальної моделі соціалізму”. Якою ж у деталях повинна бути ця модель, і як її належало впроваджувати в практику, якщо б вона появилася, – теоретичне опрацювання цих питань ще належало здійснити [4].

(Далі буде)

1. Горбачов М. С. Жовтень і перебудова: революція продовжується // Горбачов М. С. Вибранні промови і статті : у 7 т. / М. С. Горбачов ; пер. з рос. вид. – К. : Політвидав України, 1987 – 1990. – Т. 5. – 1988. – С. 427–482.
2. Там само. – Т. 6. – 1990. – С. 350–431.
3. Материалы Пленума Центрального Комитета КПСС, 23 апреля 1985 года. – М. : Политиздат, 1986. – 31 с.
4. Петё А. Обновлению препятствует политический механизм / А. Петё // Венгерские новости. – 1988. – № 7. – С. 8.
5. Печи К. Реформа и товарное производство (Мнение венгерского экономиста) / К. Печи // Рабочий класс и современный мир. – 1988. – № 1. – С. 44–56.
6. Bayer J. A mai ideológiái problémák értelmezésérıl // Társadalmi szemle. – Бр., 1987. – 42. йfv., 11. sz. – 43–52 old.
7. Szaby L. 2. Hol kezdeménnyezik a változtatásokat? Ellámszervezetünk ma és holnap // Népszaladsóg. – Бр., 1987. – № 24. – 6 old.
8. Szhlét I. Kúzlítések a politikai rendszer reformjéhoz // Társadalmi szemle. – Бр., 1987. – 42. йfv., 7. sz. – 47–51 old.
9. Szerkesztései gondolatok e gy új rovathoz // Társadalmi szemle. – Бр., 1987. – 42. йfv., 7. sz. – 46–47 old.

В статье отражены широкий спектр мнений, точек зрения, взглядов венгерских ученых, высказанных ими в научной литературе, средствах массовой информации и на конференции в г. Дьёре, а также ученых ряда социалистических и капиталистических стран, бывших диссидентов на актуальные тогда проблемы “реального социализма”, демократизации общественно-политической жизни Венгрии.

Ключевые слова: К.Печи, политическая реформа, советская модель государственного планового хозяйства – сталинская модель социализма, “кризис модели”, “перестройка” Горбачева, опыт венгерской реформы 1968 г., предложения венгерских ученых И.Шлетьи и Й.Байера, Янош Корнаи, И.Пожгаи, “демократическая гуманная экономическая и социальная модель социализма”.

The article shows a wide spectrum of opinions, viewpoints, opinions Hungarian scientists made by them in the scientific literature, the media and the conference in Győr, as well as a number of scholars of socialist and capitalist countries of former dissidents on actual problems then “real socialism”, democratization of political life in Hungary.

Keywords: K.Pechy, Political reform Soviet model of planning economy of the State – stalynskaya model of socialism, “crisis model”, “perestroika” Gorbachev, Experience venherskoy 1968 reform, proposals

УДК 94 (4)
ББК 63.3

Ганна Скорейко, Ірина Яворська

НІМЕЦЬКА ЕМІГРАЦІЯ З СРСР ТА УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст. – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ЕТАПИ, ПОТОКИ, СТРУКТУРА

У статті розглядаються особливості німецької еміграційної хвилі другої половині ХХ століття. Робиться спроба дослідити вплив національної політики СРСР та України на феномен етнічної міграції. На основі статистичних даних простежується динаміка постійних сплесків міграційних потоків етнічних німців на історичну батьківщину.

Ключові слова: етнічні німці України, міграція, репатріанти, спец поселенці, “трудова армія”, німецька автономія, пізні переселенці.

Тема міжнародної міграції в європейській та українській науці останнім часом набула статусу особливого дослідницького поля. Вона вивчається багатьма галузями науки і вже давно стала явищем, що вийшло за рамки соціальних та культурних проблем. Міграційні виклики сучасності набрали ознак глобальних процесів, а їхнє успішне вирішення стало маркером економічного зростання та суспільного спокою всіх без виключення країн Європи.

Четверта хвиля еміграції, яка розпочалася наприкінці 1980-х років, “виміла” з України значний людський потенціал. Дослідники говорять про безповоротні втрати від нерегульованої еміграції з України. Першими, хто активно прокладав дорогу і боровся за виїзд на Захід, були радянські євреї, німці, вірмени, греки. Саме етнічна еміграція з СРСР поклала початок масовій хвилі виїзду наприкінці 80-х років ХХ ст.

Метою дослідження даної статті будуть радянські німці у післявоєнний час і до кінця ХХ століття, мотивація, “біографія”, “реконструкція” їхньої еміграції до Німеччини та шляхи її здійснення.

Актуальність дослідження значною мірою зумовлена тим, що в українському суспільстві, як і у цілому світі, ведеться активний пошук нових способів управління міграцією, які допомогли би зберегти баланс між імперативами відкритості, безпеки і розвитку. Україні, яка бачить своє майбутнє у спілці європейських держав, так само потрібен чітко налагоджений механізм регулювання міграційних потоків, направлений як на досягнення максимальної користі від мобільності трудових ресурсів, так і на мінімізацію помилок на цьому шляху. Важливо не допустити, щоб міграційна політика, її відсутність, або хибність не повернулися проти самих себе і мігрантів, які реалізують свої життєві плани улюблених політичних реаліях.

Проблема міграції радянських німців з СРСР довгий час замовчувалася, як і вся історія “покараного народу”. За влучним висловом Л.В.Малиновського, “репресовані народи випали з історії” [19]. “Вакуум” історичних досліджень почав заповнюватися на початку 1990-х років, з відкриттям нових архівних матеріалів історії німців СРСР. Дослідження В.Б.Євтуха та Б.В.Чирка “Німці в Україні. (1920–1990-і рр.)” [10] та А.І.Кудряченка “Німці України: минуле і сьогодення” [17] стали помітним явищем у науковому висвітленні проблеми суспільно-політичного й економічного життя етнічних німців. Заявкою на ґрунтовне вивчення проблеми депортації та репатріації радянських німців є праці знаного дослідника депортованих народів СРСР М.В.Бугая “Депортация народов” [3] та “Географические особенности расселения депортированных народов и процесс их реабилитации в СССР” [4], що відкривають забуті історичні сторінки на основі колись закритих архівних матеріалів. Динаміка стосунків радянської влади у